

Tsapter 17 (*Les Bambous de Paris*) ng Baybayin, *l'Alphabet Syllabique des Tagals* ni Jean-Paul G. Potet

Salin at may mga tala ni

Ramon Guillermo

Unibersidad ng Pilipinas Diliman

ABSTRACT

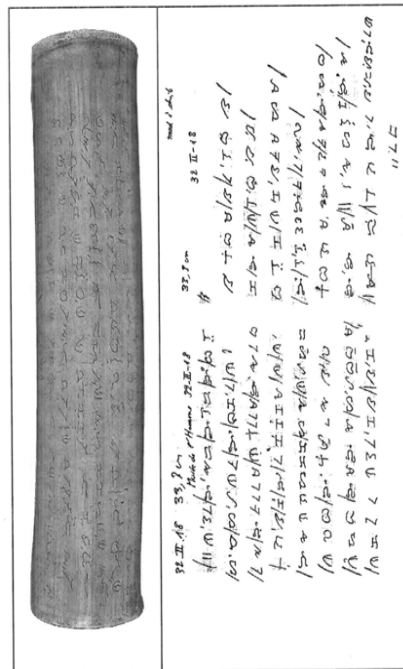
A comprehensive book on the baybayin writing system was recently published by the French linguist Jean-Paul Potet. One of the most interesting chapters is a transcription and analysis of baybayin inscriptions written on bamboos which are currently in the safekeeping of the Musée du Quai Branly, Paris with inventory numbers 71-1932-11-13 to -20. What follows is a review of Potet's book and a translation of the chapter on the bamboos of Paris.

Lumabas kamakailan lamang ang isang kumprehensibong aklat hinggil sa sistema ng pagsusulat na baybayin ng Pranses na linggwista na si Jean-Paul Potet. Ang isa sa mga pinakainteresanteng tsapter nito ay naglalaman ng isang transkripsiyon at pagsusuri ng mga inskripsiyong baybayin na nakaukit sa mga kawayan na kasalukuyang nasa pangangalaga ng Musée du Quai Branly, Paris kung saan ang bago nilang mga numerong imbentaryo ay 71-1932-11-13 hanggang -20. Ang sumusunod ay isang rebyu ng aklat ni Potet at pagsasalin ng tsapter hinggil sa mga kawayan ng Paris.

Keywords: Baybayin, Jean-Paul G. Potet, bamboos of Paris, *l'Alphabet Syllabique des Tagals*, Tagalog

TALA NG TAGASALIN

Nakakatuwa at nakakagulat ang popularidad na nakamit ng “baybayin” (o, alinsunod sa popular na katawagan, “alibata”) nitong nakaraang mga unang taon ng ikadalawampu't isang siglo. Iba-iba ang makikitang mga dahilan. May mga nabighani sa estetika ng mga titik. Mayroong nakakita o nakatutuklas diumano ng kanilang identidad o pagka-Filipino sa mga simbolong ito. Mayroon ding mga nahumaling sa baybayin na may hilig sa mistisismo at kababalaghan à la New Age na maihahanay sa Amerikanong obsesyon sa Atlantis o sa mga unidentified flying objects o UFO.

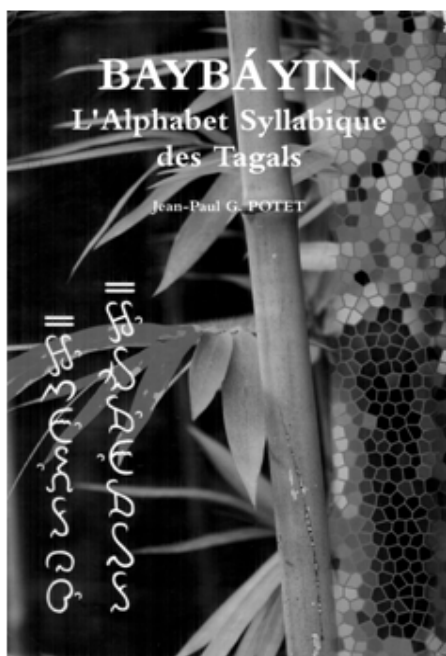

Larawan 1. Kawayan ng Paris blg. 6 (kaliwa) at Transkripsiyong sulat-kamay ni Potet (kanan).

Patunay ng ganitong panibagong sigla sa larangan ng baybayin ang pagtatayo nitong 2013 ng permanenteng eksibit ng Pambansang Museo ng Pilipinas ng baybayin at iba pang sinaunang sistema ng pagsusulat na natuklasan sa Pilipinas (sa pangangasiwa ni Direktor Angel Bautista). Makikita ng publiko sa eksibit na ito, sa pinakaunang pagkakataon, ang mga orihinal na artifakt tulad ng Laguna Copperplate, Calatagan Pot, Butuan Silver Strip at ang Batong Ticao. (Ang unang tatlo ay may marka ng pagkilala bilang *National Treasure*.) May mga halimbawa sa eksibit ng Surat Mangyan at Surat Tagbanua at ng mga moderno at popular na apropiyasyon ng baybayin.

Ang akdang *Baybayin, l'Alphabet Syllabique des Tagals* (Baybayin, ang Alpabetong Silabiko ng mga Tagalog [Larawan 2]) ng Pranses na linggwist na si Jean-Paul Potet ay ang ikalawa lamang na substansyal na akdang nakalaan sa paleograpiyang Filipino mula noong nailathala ang klasikong akda ni Francisco (1973). Inalay ito ni Potet sa isa pang pioneer ng larangan na si Antoon Postma. Masasabing malaking ambag ito sa popular na pagkaunawa at pagwawasto ng maraming maling haka-haka hinggil sa baybayin. Iilan lamang ang seryosong iskolar na nangangahas na manghimasok sa ganitong napakamasalimuot na larangan dahil, sa isang banda, sa pangkalahatang

kakulangan ng mga siyentipikong istandard sa paleograpiya sa Pilipinas at, sa kabilang banda naman, ng napakataas na pamantayan ng siyentipiko, maingat, at responsableng iskolarsyip na nailatag ng mga indibidwal na pagsisikap ng mga pantas katulad nina Francisco (1973) at Postma (1922).

Larawan 2. Ang pabalat ng *Baybayin, l'Alphabet Syllabique des Tagals*

Unang binigyang-pansin ni Potet ang sistemang baybayin noong nagsusulat siya ng disertasyon sa linggwistika hinggil sa wikang Tagalog para sa *École des Hautes Études en Sciences Sociales (EHESS)*, Paris. May ilang tala siya sa disertasyong ito na nakaakit ng atensyon ng ilang may interes sa inskripsyon sa bantog na Calatagan Pot (Potet, 1983, p. 121-124). Dulot nito ay madalas siyang “naparatangan” na nagtangka raw siyang magbuo ng isang pagbasa sa inskripsyong ito. Hindi ito totoo. Gayumpaman, sa katunayan ay may tentatibo na siyang pagtangka dito mismo sa bago niyang akdang ito. Makikita ritong may mga pananaw si Potet hinggil sa interpretasyon ng mga titik ng inskripsyon ng Calatagan Pot na naiiba sa pinakahuling isinulong na interpretasyon nito (Guillermo & Paluga, 2011a; Guillermo & Paluga, 2011b). Gayunpaman ay hindi ang artikulong ito ang pagkakataon upang magpalalim sa ganitong mas ispesipiko at tila walang katapusang usapin.

Ang libro ni Potet ay bunga ng maraming dekada ng pananaliksik ng isang Pranses na iskolar na may tunay na pagmamahal sa pag-aaral ng wika at lahat ng bagay na may kinalaman sa kulturang Filipino. Isa siya sa mangilan-ngilan lamang na iskolar na Europeo na totoong seryoso at may dedikasyon sa larangan ng pag-aaral na ito. Kamakailan lamang ay bumuhos ang kanyang mga akda hinggil sa iba't ibang aspektong panglinggwistika na pinaglaanan niya ng panahon. Halimbawa nito ang kanyang *Numbers & Units in Old Tagalog* (Potet, 2012c) at *Arabic & Persian Loanwords in Tagalog* (Potet, 2012a). Maging ang klasiko at mahirap nang basahin sa kasalukuyan na nobelang Tagalog ni Lazaro Francisco na *Ama* ay pinagtiyagaan niyang isalin sa wikang Pranses (Francisco, 2012). Importante ang kaalaman sa mga wika sa Pilipinas upang magkaroon ng sapat na pagkaunawa sa mga sistema ng pagsusulat tulad ng baybayin. Sino ang mangangahas na magsabing “eksperto” siya sa sistema ng pagsusulat na Hapon na hindi marunong mag-Nihonggo? Balintuna ito, ngunit isang kabalintunaang hindi ganap na naiwasan sa larangan ng paleograpiyang Filipino.

Ang bagong akda ni Potet hinggil sa baybayin ay nakaaaliw at makaaakit ng popular na odyens. Tila isa itong koleksyon ng mga kakatwang fakt at iba't ibang pangkasaysayan at pangwikang kababalaghang aksidental na natuklasan sa isang lumang baul. Mayaman ito sa mga magagandang ilustrasyon at mga sipi mula sa maraming aklat na mahirap nang masangguni.

May 18 maiikling tsapter ang libro. Ang unang tsapter ay isang maikling introduksyon kung saan binanggit ni Potet ang problema ng pagtawag sa “baybayin” bilang “alibata.” Itong huling termino ay imbensyon lamang ni Paul R. Verzosa noong 1914, sa maling akala na may kaugnayan ang baybayin sa mga sulating Arabiko. Ang ikalawang tsapter hinggil sa gramatikang Tagalog (“Généralités sur le tagal”) ay kapakipakinabang lamang talaga para sa mga mambabasang Pranses. Mapapansin dito ang kanyang mapanggiit na pagsusulat ng Tagalog na may mga aksent (na gagamitin sa buong akda). Mukhang arkaiko ang ganitong estilo para sa mambabasang Filipino bagama't isang normal na bagay lamang para sa mga Pranses (Tingnan din ang appendix ng aklat na “Graphie des mots tagals”). Ang mga tsapter 3 hanggang 7, bagamat tumatalakay at tunay na nagbibigay-linaw sa ilang kontrobersya hinggil sa direksyon ng pagsusulat, pagkakasunud-sunod na alpabetiko, mga katawagan ng mga elemento sa pagsusulat ng baybayin at pangalan ng mga indibidwal na titik, ay maituturing bilang panimulang gabay o manwal sa pagsusulat ng baybayin para sa nagsisimula pa lamang matuto.

Ang tsapter 8 naman ay hinggil sa problema ng kadahupan ng mga naiwang ebidensya ng mga sulatin sa baybayin. Mahusay na tinatalakay dito ang mga kilala nang paksain tulad ng Laguna Copperplate Inscription (LCI) at Calatagan Pot Inscription (CPI).

Ang tsapter 9 naman ay naglalaman ng isa sa pinakamahusay at impormatibong diskusyon, kahit napakaikli lamang, hinggil sa unang librong Tagalog na nalimbag noong 1593, ang *Doctrina Christiana* (1593) (Totanes, 2008). Sa pamamagitan ng paghalaw at pagtalakay ng ilang halimbawa mula sa teksto mismo, ipinapakita ng tsapter na ito ang batayan at mga panimulang hakbang ng tunay na masinsinang pilolohikal na analisis ng librong ito na hindi pa nagagawa hanggang sa kasalukuyan. Tumpak na tumpak ang pagbibigay-pansin nito sa dating hindi pinapansing usapin tulad ng anyo ng mga *letrine* (titik na panimula), *fioriture* (dekoratibong motif), *dextrogyres/sinistrogyres* (mga katangian ng direksyonalidad ng manuskrito), atbp. Nakalaan ang tsapter 10 sa mga sample ng baybayin na makikita sa mga diksyunaryo at gramatika na iniwan ng mga Espanyol. Binaybay naman niya sa tsapter 11 at 12 ang mga dokumento na nakasulat sa baybayin at/o may mga pirmang baybayin na nasa pag-iingat ng arkibo ng Universidad de Santo Tomas. Ang tsapter 13 ay hinggil sa inobasyon na diakritikong “krus” ni Padre Francisco Lopez noong 1631, na sa unang pagkakataon ay nagbigay ng mekanismo sa baybayin upang magsulat ng titik na walang nakakabit na patinig (isa itong *virama* o *vowel killer*). Ang mga tsapter 14 hanggang 16 na nauukol sa mga sulatin hinggil sa baybayin mula ikalabinwalo hanggang ikadalawampung dantaon ay naglalaman ng kumprehensibo ngunit mabilisang sarbey ng mga nakaraang akda na nasulat hinggil sa mga sistema ng pagsusulat sa Pilipinas. Kabilang sa mga ito ang mga akda nina Gemelli Careri (1699), Pedro Andres de Castro (1776), E. Jacquet (1831), Trinidad H. Pardo de Tavera (1884), Cipriano Marcilla y Martin (1895), Pedro Serrano Laktaw (1914), Ignacio Villamor (1922), Guillermo Tolentino (1937) at ilan pa. Nagtatapos ang akda sa tsapter 18 sa pagbibigay ng mga nakaaaliw na halimbawa ng kasalukuyang mga popular at opisyal na anyo ng pagkahumaling sa baybayin (“Renaissance du baybayin”).

Habang binubuklat ang mga pahina, madarama minsan ng mambabasa na parang isang malayong alaala na lamang ang Pilipinas para kay Potet. Tila isa itong kapuluang eksotiko at parang panaginip na umiiral sa isang malikot na imahinasyong Europeo. Gayumpaman ay malaki ang naitutulong ng presensya ni Potet sa larangang ito, at maging ang kanyang patuloy na konstruktibong ugnayan sa mga iskolar na Filipino, dulot ng kanyang laging kritikal, siyentipiko at lapat-sa-lupang lapit sa pag-aaral ng baybayin. Taliwas ito sa kasalukuyang lumalaganap sa ilang sulok na mistisismong baybayin – halimbawa, Oropilla (2008), Comandante (2011), Gavino (2012) – na nakapipinsala imbes na nakatutulong sa namumuong disiplinang larangan ng pag-aaral na ito. Gayumpaman, ang problema ay hindi ang pag-iral mismo ng mga tendensyang ito, kundi ang patuloy na kalabuan ng demarkasyon sa pagitan ng ganitong mga uri ng akda sa mga seryoso at siyentipikong pananaliksik.

Nararapat lamang na maging abot-kamay ang akdang ito ni Potet para sa mga mambabasang Filipino sa pamamagitan ng pagsasalin. Ngunit sa kasalukuyang pagkakataon, ang salin lamang ng tsapter 17 hinggil sa mga Kawayan ng Paris ang mailalakip sa kasalukuyang rebyu.

Ang mga Kawayan ng Paris (KnP) sa Musée de l'Homme sa Paris

Ang Amerikanong antropologo na si Harold C. Conklin ang gumawa ng unang transkripsyon at interpretasyon ng Kawayan ng Paris (KnP) sa kahilingan ng Musée de l'Homme sa Paris noong 1948 (Conklin, 1948). Nakakuha ng kopya ang tagasalin sa kagandahang loob ni Potet. Ang ulat ay naglalaman ng apat na pahina ng malayang interpretasyon/pagsasalin (*traduction libre*) ng teksto sa magkakasunod na mga linyang Ingles at Pranses. Ang sumusunod na apat na pahinang ulat ay ang pagtatangkang transkripsyon sa wikang Tagalog mismo na nagtataglay ng maraming pagwawasto at panandang-pananong hinggil sa interpretasyon. Ang huling pahina ay naglalaman ng representasyon ng mga titik na baybayin. Ayon sa deskripsyon ng Musée de l'Homme na kalakip ng interpretasyon ni Conklin:

Ang walong piraso ng kawayan sa koleksyon 32.II ay isinulat (ayon sa kanya) ng isang taong aral sa wika ngunit walang kasanayan sa pagsusulat sa ganitong paraan sa kawayan. Dito nagmula ang maraming pagkakamali, sa partikular: direksyon ng pagsusulat at nabaligtad na titik (tulad ng makikita sa isang kaliwete); pagdagdag ng mga titik na katumbas ng binibigkas ngunit sa tradisyonal na paraan ay hindi isinusulat.

(Les 8 bambous de la collection 32.II auraient été écrits (selon lui) par un homme connaissant scolairement la langue mais n'ayant pas l'habitude de l'écrire ainsi sur bambous. D'où nombreuses erreurs en particulier: sens de l'écriture et lettres inversées (comme par un gaucher); additions de caractères correspondants à des sons prononcés mais non écrits traditionnellement.) (1)

Tulad ng napansin ni Conklin, nagtataglay ang KnP ng maanomalyang paggamit ng baybayin na mapapansin din sa ibang mga teksto tulad ng Inskripsyon sa Batong Ticao (Guillermo, 2012, p. 82). Tatalakayin ni Potet sa kasalukuyang akda (2012b) nang mas malaliman ang manuskritong kawayang ito sa mas mabusisi niyang sariling transkripsyon at salin. May ilang importanteng pagkakaiba ang transkripsyon at pagbasa nina Conklin at Potet na dapat bigyang-pansin dito. Ito ang sumusunod (sinusundan ang pagnunumero ng mga linya ni Potet, sa halip ng kay Conklin):

Linya 11:

Conklin: Dapat mabatid ng lahat na itong bayan nati'y nabibingi't sa isang di matitingkalang panganib

Potet: Dápat mabatíd nang lahát na itóñg báyan náti'y nabíbingí sa isañg dí matítingkaláng pangánib.

(Tila mas wasto ang transkripsyon ni Conklin na "nabibingi't/nabibingit" kaysa sa "nabibingi". Nalalaman ito ng lahat ng katutubong tagapagsalita ng Tagalog, "nabibingit sa panganib" o "nalalapit sa panganib." Gayumpaman ay parehong "sourd" (bingi) at "deaf" ang salin dito nina Conklin at Potet.)

Linya 13-15:

Conklin: Anupa't ang pagkakarating sa ating pampangin ng tahing tuta na sa ganang ibang karugo nati'y kalahing pawa ni bathala o kung di may manga sugo

Potet: (13) Anupá't ang pagkakarating sa átiñg pampángin nang (14) láhing putí na sa ganán nang ibañg karugo náti'y (15) kaláhing páwà ni Bathálà, ó kundí may mangá súgò.

(Dahil sa mga mga pagkakamali sa pagkasulat ng inskripsyon ay nabasa ni Conklin na "tahing tuta" ang isang bahagi ng linya 14. Tila mas wasto ang "lahing puti" na pagbasa ni Potet.)

Linya 81-82:

Conklin: Nang langit subalit ang totoo ay manga lintang dayupa na sisipsip ng ating dugo hanggang...

Potet: (81) nang Lángit, subáli't ang tutoó ay mangá lintáng (82) dayúpay na sísipisip nang átiñg dugô hanggáng (...)

(Mas wasto ang transkripsyon ni Potet na "dayupay" na nangangahulugang "payat" o "yayat" at sa gayon ay tumutukoy sa "mga lintang dayupay" (*sangsues émaciées*) o "mga lintang gutom" kaysa sa "dayupa" ni Conklin na itinumbas niya sa "crayfish" na kakatwang sumisipsip ng dugo.)

Linya 74-76:

Conklin: Ang manga babai mangagiging palasimbahin, matatakutin [ang kasalanan] at parati nang isa sangguni sa nagkukunwang poon ang mga lalaki

Potet: Ang mangá babáe (75) mangagiging palasimbáhin, mátatakútin [ang kasalánan] at parátí náñg isá (76) sanggúni sa nagkúkunwáng-poóñg mangá laláki

(Tila may problema kapwa sina Potet at Conklin sa ipinapalagay nilang punto ng insersyon ng “ang kasalanan” sa mga linya sa itaas. Ang maaaring mas wastong punto ng insersyon ay ang sumusunod, “Ang manga babai’y magiging palasimbahin, matatakutin at parati nang isasangguni [ang kasalanan] sa nagkukunwang poon...”)

Linya 67-69:

Conklin: Muli ngang mabubuhay ang mga bayani natin sina dahas, tang[g]ol, digma, lakas, sikat, unat, lakan pati

Potet: Mulî ngang mabúbúhay ang mangá bayáni (68) nátiñg siná: Dahás, Tanggól, Digmâ, Lakás, Sikat, Una’t Lakán. (69) Patí

Linya 71-72:

Conklin: Sar[i]ling panitik ay lilimutan at lalong kasakitsakit ay ikahihiya pati sariling wika

Potet: (71) saríling panítik ay malílimútan ang lálong kasákit’-(72)sákit ay ikahihiya patí (ang) saríliñg wíkà.

(Hindi gaanong nakakakumbinse sa punto de bistang lohikal ang pagdurugtong ni Potet ng dulo ng linyang 69 sa linya 71 (na ibang piraso ng kawayan) upang mabuo ang ideyang “pati sariling panitik...” Tila mas katanggap-tanggap na tratuhin ang huling dalawang piraso ng kawayan bilang kaugnay, sapagkat kahawig ng mga linyang 31-33, ngunit hiwalay na teksto tulad ng ginawa ni Conklin. Bakit hindi kinonsidera ni Potet ang lehitimong pangalan na “Lakanpati” na iminungkahi ni Conklin? Ispekulatibo ang pagdurugtong ni Potet sa inskripsyon sa bahaging ito.)

Sa panimulang pagsusuri, masasabing tila hindi *self-evident* ang maraming interpretatibong hakbang na ginawa kapwa nina Conklin at Potet sa pagbasa at interpretasyon ng KnP. Dapat maging paksa rin ito ng isang mas eksplisit na analisis. Dulot ng labis na maanomalyang katangian ng inskripsyon sa KnP na makikita sa

transkripsyon ni Potet mismo (Potet, 2012b, pp. 161-162), tiyak na mareresolba lamang ang ilang nananatiling katanungan hinggil sa KnP kapag may masusuri nang mga malapitang larawan ng inskripsyon mismo na maaaring halawan ng higit pang detalyado at sistematikong transkripsyon kaysa sa mismong ginawa nina Conklin at Potet.

ANG SALIN:

TSAPTER 17. ANG MGA KAWAYAN NG PARIS

Matutuklasan kabilang sa mga ibinigay sa Musée de l'Homme sa Paris ng Commissariat Général ng Pilipinas sa Internasyunal na Kolonyal na Eksposisyon ng Paris (*l'Exposition Coloniale Internationale de Paris*) noong 1931 ang walong piraso ng kawayang napupuno ng mga sulating mukhang baybayin.

Walang espesyalista sa mga wika ng Pilipinas sa Pransya sa panahong ito kaya iniatang ang pagbabasa ng mga ito sa etnolohistang si Harold Conklin na noon ay nasa Unibersidad ng Berkeley. Ipinadala niya ang kanyang transkripsyon at pagsasalín sa Seksyong Oseaniko ng museo noong Hunyo 1948. Nasa Musée du Quai Branly ngayon ang mga kawayang ito kung saan ang bago nilang mga numerong imbentaryo ay 71-1932-11-13 hanggang -20. (*Nagkaroon kamakailan ng malaking eksibit hinggil sa Pilipinas sa Musée du Quai Branly na pinamagatang "Philippines, archipel des échanges" mula Abril hanggang Hulyo ng 2013. Ayon sa isang e-mail mula kay Potet [Agosto 28, 2013], hindi kasama sa eksibit na ito ang KnP o kahit anupamang artifakt na may inskripsyong baybayin.* – Tala ng tagasalin)

Nagkaroon ako ng pagkakataong suriin ang mga ito sa presensya ni M. Christian Pelras ng Musée de l'Homme noong ika-14 ng Mayo, 1990. Dahil hindi napahintulutan ng sekretarya ng Museo na i-*photocopy* ang mga ito o kumuha ng mga larawan na may flash, kinailangan kong de-kamay na kopyahin ang mga ito sa isang notebook. (Ang napakasimpleng teknika [ng pag-*photocopy*] ay nagagawa sa pamamagitan ng pagkuha ng larawan ng isang tatlong-dimensyonal na bagay na ipinatong sa salamin ng makinang pang-*photocopy*. Para hindi ito masira, babalutin ito ng isang pirasong papel o tissue na hangga't maaari ay itim. Hindi nalalaman ng sekretarya ang posibilidad na ito. – Tala ni Potet). Natutuwa akong bigyang-pansin na umunlad na ang mga mentalidad at ang mga teknika. Kamakailan lamang ay pinahintulutan ang isang mananaliksik na Aleman na kumuha ng kahit ilang larawang ninanais niya.

Uri ng Inskripsyon

Ang kalipunan ng mga inskripsyon sa walong kawayang ito ay bumubuo ng isang tekstong Tagalog na hindi kumpleto. Hinggil ito sa isang estilong propetikong pambabatikos laban sa mga Espanyol sa pangkalahatan at sa mga klerong Espanyol sa partikular. Hindi ito dokumentong awtentiko. Ginawa lamang ito ng isang Filipinong may depektibong kaalaman sa baybayin. Kapansin-pansin ang pagtatangka ng mayakda na papaniwalain ang mambabasa na naisulat ang mga dokumentong ito noong ika-16 na dantaon, pagkaraan lamang ng pananakop ng Pilipinas.

Hiniram ang estilo nito sa mga rebolusyonaryo ng katapusan ng ika-19 na dantaon tulad ng mapapansin sa pambungad nito.

“Dapat mabatid nang lahat na itong bayan nati’y nabibingi sa isang di matitingkalang panganib” (blg. 14, linya 11-12) Cf. “Ang dapat mabatid ng mga Tagalog” (Andres Bonifacio sa *Kalayaan* 1896 [Almario, 1993, p. 152]). (*Hindi na isinalin dito at sa sumusunod na bahagi ng salin ang mismong mga salin ni Potet sa Pranses, sapagkat mauunawan na ng mambabasa ang mga pangungusap at salitang Tagalog.* – Tala ng tagasalin)

Gumamit din ito ng dalawang neolohismo mula sa ikalawang bahagi ng ika-19 na dantaon: *bayan* upang ipahayag ang ‘pays’ (nasyon) kahit dati ay munisipalidad lamang ang tinutukoy nito, at *kalayaan* ‘*liberté*’ na wala sa alinmang diksyunaryo bago ng taong 1870 at nanggaling sa bagong salitang-ugat na *láyà* na nabuo sa pamamagitan ng modipikasyon ng salitang-ugat na *láyaw* “pagpaparaya, pagpapabaya, ang pagpayag sa isang bata na gawin ang kanyang ninanais.”

Hanggang sa paglikha ng neolohismong ito sa katapusan ng ika-19 na dantaon, ang ginagamit ng mga Tagalog para sa “*liberté*” ay *kamahadlikáan*, mula sa *mahadliká* “malayang tao” vs. *alípin*, hal. Tanong: “Mahadliká káñg búò?” (*Buò* sa modernong Tagalog. – Tala ni Potet), Tugon: “Akó ang nakamahadliká sa katawán ko.” (San Buenaventura, 1613, p. 389: *libre: maharlica pp: de esclauonia, nacamamahalica. 4.ac. hacerse libre vno o pretendello, maharlica cang boo? eres todo libre? aco ang nacamaharlica sa catauan co, yome liberte.*)

Makikita sa wikang Malayong *mardahíka* (Favre, 1875, tomo 2, p. 391)/ *mardhíka* (Favre, tomo 2, p. 392) / *mardíka* / *mërdéka* (Favre, tomo 2, p. 393) “malayang tao.” Ang terminong Tagalog at Malay para sa “malayang tao” ay hiwalay na hiniram mula wikang Sanskrit, kung saan ang mas maagang anyo ay *maharddhika* “makapangyarihan” (Monier-Williams, 1899, p. 794) at *Mahâdhanika* (Monier-Williams, p. 796)

“napakayaman.” (*Dagdag pa sa mga neolohismong moderno sa KnP ang paglitaw ng modernong salitang “abakada” sa ika-37 na linya ng transkripsyon.* – Tala ng tagsalin)

Interesante ang tekstong ito sapagkat ipinapahayag ang matinding pagtutol ng mga Filipino laban sa kanilang mga mananakop. Gayumpaman, bilang isang dokumentong etnolohikal, tiyak na isa itong pekeng walang halaga.

Ang Teksto

Hindi nakatala ang mga kawayan sa Musée de l’Homme ayon sa pagkakaayos ng teksto. Binigyan ko ng bilang ang mga linya sa ganitong paraan: ang numero sa kaliwa ay ang numero ng pagkakasunod ng kawayan, ang nasa kanan ay ang numero ng pagkakasunod-sunod ng mga linya. Halimbawa, ang [72] ay tumutukoy sa “kawayan blg. 7, linya blg. 2.” (Tingnan ang Talahanayan 1.)

Talahanayan 1. Itinakdang bilang ng mga kawayan at itinakdang mga linya sa bawat kawayan

n°	lignes	Branly	n°	lignes	Branly
1	11-15	71-1932-11-14	5	51-58	71-1932-11-19
2	21-28	71-1932-11-16	6	61-69	71-1932-11-18
3	31-37	71-1932-11-13	7	71-76	71-1932-11-17
4	41-48	71-1932-11-15	8	81-82	71-1932-11-20

(11) Dápat mabatíd nang laháat na itóñg báyan náti’y nabibingí sa isáñg dí matítingkaláng pangánib.

(13) Anupá’t ang pagkakarátíng sa átiñg pampángin nang (14) láhing putí na sa ganán nang ibáñg karugo náti’y (15) kaláhing páwà ni Bathála, ó kundí may mangá súgò.

(21) Ang laháat nátiñg lupaín a ibáñg kayamánan (22) ay mápasákaniláñg-kamáy at kung magkagayó’y (23) mabábaligtád ná ang laháat.

Álalaóñg bagá’y táyo (24) ang makíkisúndò sa saríli nátiñg táhánan, at dí pá (25) itó, mangágigíng alipíñg túnay ang Sangkatagalúgan.

(26) Sa isáñg dákonámá’yang átiñg mangá kaláhi (27) ay untí-untíng húhuwarán ang sa dayúhan gayá (28) bagá nang pananamít at ugáli sa pananampalatáya at patí

(31) sariliñg panitik ay (ma)lilimútan at ang lalong (32) kasakit-sakit ay ikahihíyâ ang katutúbò nátiñg (33) wíka. (34)

Ang Katagalúgan palibhása'y napakabúting mang-(35) húhúwad, pagkaraán nang ilañg panahón, ang áang-(36)kinín nang patulúyan ang húwad lámang gayá (37) halimbáwà nitóñg sariliñg títik nang átiñg abakáda (41) ay inihúwad sa títik nang dayúhan. Ang átiñg (42) kasuutá'y gayón dín namán. At sakâ ang tungkól sa (43) pagsambâ kay Poóñg Bathálà at mangá ninúno't (44) magúlang ay itátakwil nang laháat. At ipakâkapag-(45) lában nang pátáyan na ang sa dayúhan ay túnay. (46) Dáhil sa pangyayáriñg itó, ang átiñg báyan (47) (ay) malúlugamì sa baníg nang kadilimá' kamangmangánat (48) kung magpâpakasagwâ ang dayúhan

(51) sa láhat nang bágay na máisípan gayá nang pang(52) hihimások sa mangá dalágañg bulaklák nang láhi, ang (53) pakikiagúlo sa asáwa nang mangá (may)-asáwa, ang pag(54) kamkám nang ári nang mangá (may)-ári. Magtátakdá silá (55) nang mangá kautusán úpang panuntunín ang laháat at (56) sínúmán ang lalabág (ay) parúrusahan nang parúsáñg (57) sa háyop lámang mábábágay. Sa ganyáñg karúmal-(58) dúmal na kalagáyan, mamámalâgì ang apíñg báyan sa

(61) lóob nang ilañg daañg taón.

(62) Subálit sa mabilís na takbó nang panahó'y may (63) sítiból na manga kabatáañg matatalíno, matatápang at (64) may mapúsok na kaloobán

na makákíkita nang kasag (65) waá't pang'uulól nang dayúhan

Ay kákayágan ang (66) báyañg apí úpang magbalawís at mulíng bawíin (67) ang kalayáan.

Mulí ngáng mabúbúhay ang mangá bayáni (68) nátiñg siná: Dahás, Tanggól, Digmâ, Lakás, Sikat, Una't Lakán. (69) Patí

Ang mga linyang 71-72 ay kahawig ng mga linyang 31-33.

(71) sariling panitik ay malilimútan ang lalong kasakit-(72) sakit ay ikahihíya patí (ang) sariliñg wíka.

(73) Ang báyan náti'y máhihimláy sa pagkagupíling sa (74) kadilimán at hidwáng paniniwálà.

Ang mangá babáe (75) mangagigíng palasimbáhin, mátátakútin (ang kasalánan) at paráti náñg isá (76) sanggúni sa nagkúkunwáng-poóñg mangá laláki

(81) nang Lángit, subáli't ang tutoó ay mangá lintáng (82) dayúpay na sísipsíp nang átiñg dugô hanggáng (...)

Napuputol ang teksto dito.

Ang dalawang larawan sa kabila (tingnan ang Larawan 1) ay kumakatawan, sa bandang kaliwa, ng kawayan blg. 6 [71-1932-11-18], at sa bandang kanan, ng kopyang sulat-kamay na itinala ko sa aking notebook sa Lunes, ika-14 ng Mayo, 1990 sa Musée de l'Homme ng Paris.

Sa ibaba, ang linya (a) ay narereprodyus mula kaliwa pakanan sa istandard na baybáyin kasama ang mga pagkakamali, ang orihinal na pagkakasulat ay mula kanan pakaliwa. Sa linya (b) ay iwinasto ang mga pagkakamali.

[61a] /ꣳ, ɔ'wə' /kɔ'wə' /kɔ'wə' /kɔ'wə'

[61b] ꣳ'ɔ' wə' =ꣳ kɔ' wə'

[61c] (sa) loób ng iláñg daáñg taón.

[62a] /kɔ'wə' /kɔ'wə' /kɔ'wə' /kɔ'wə' /kɔ'wə' /kɔ'wə' /kɔ'wə' /kɔ'wə'

[62b] kɔ'wə' kɔ'wə' kɔ'wə' kɔ'wə' kɔ'wə' kɔ'wə' kɔ'wə' kɔ'wə'

[62c] Subáli't sa mabilís na takbó nang panahó'y may

[63a] /kɔ'wə' /kɔ'wə' /kɔ'wə' /kɔ'wə' /kɔ'wə' /kɔ'wə' /kɔ'wə' /kɔ'wə'

[63b] kɔ'wə' kɔ'wə' kɔ'wə' kɔ'wə' kɔ'wə' kɔ'wə' kɔ'wə' kɔ'wə'

[63c] sísiból na mangá kabatáañg matatalíno, matatápang at

[64a] /kɔ'wə' /kɔ'wə' /kɔ'wə' /kɔ'wə' /kɔ'wə' /kɔ'wə' /kɔ'wə' /kɔ'wə'

[64b] kɔ'wə' kɔ'wə' kɔ'wə' kɔ'wə' kɔ'wə' kɔ'wə' kɔ'wə' kɔ'wə'

[64c] may mapúsok na kaloobán na makákíkita nang kasag-

[65a] /kɔ'wə' /kɔ'wə' /kɔ'wə' /kɔ'wə' /kɔ'wə' /kɔ'wə' /kɔ'wə' /kɔ'wə'

[65b] kɔ'wə' kɔ'wə' kɔ'wə' kɔ'wə' kɔ'wə' kɔ'wə' kɔ'wə' kɔ'wə'

[65c] (kasag)waá't pang-uulól nang dayúhan ay kákayágan ang

[66a] /kɔ'wə' /kɔ'wə' /kɔ'wə' /kɔ'wə' /kɔ'wə' /kɔ'wə' /kɔ'wə' /kɔ'wə'

[66b] kɔ'wə' kɔ'wə' kɔ'wə' kɔ'wə' kɔ'wə' kɔ'wə' kɔ'wə' kɔ'wə'

[66c] báyañg apí úpang magbalawís at mulíng bawiin

“alibata” ay walang nosyon na nagmula itong huli, bilang katawagan, sa sistema ng pagsusulat na Arabiko. – Tala ng tagasalin)

Hugis ng mga Letra

Kung ihahambing sa mga simbolo ng katekismo ng 1593 (*Doctrina Christiana*), ang mga simbolo ng KnP ay may kalakihan. Laging may impresyon na sinulat mismo ng may-akda ang kanyang teksto sa pamamagitan ng isang lapis sa ibabaw ng isang piraso ng papel at pagkaraan ay naranasan niya ang hirap ng pag-ukit sa kawayan sa pamamagitan ng isang matalim na instrumento at kinailangan niyang sumunod sa ilang hugis. (Tingnan ang Talahanayan 2.)

Talahanayan 2
Paghahambing ng mga titik ng KnP at ng *Doctrina Christiana*

	1	2	3	4	5	6
	ʔa>	ʔu>	ʔi>	ha>	pa>	ka>
DC						
BP						
	7	8	9	10	11	12
	sa>	la>	ta>	na>	ba>	ma>
DC						
BP						
	13	14	15	16	17	18
	ga>	da>	ya>	ŋa>	wa>	ponct.
DC						
BP						

Mga Kudlit

Ang mga diakritikong pampatinig (*diacritique vocalique*) ay sinulat sa pamamagitan ng isang tuldok.

Katinig na Pansara

Minamarka ng awtor ang mga katinig na katakliniko (*consonnes catacliniques*) sa paglalagay sa ibabaw ng letra ng diakritika tulad ng pagkakasulat dito sa katekismo ng 1593 <°>, at ginamit sa kanyang teksto upang ipahiwatig na walang patinig at sa

gayo'y pareho ang gamit sa krus ni Padre López, hal. "panítik" na sinulat bilang pa-ni-tik (31) sa halip na pa-ni-ti /o pa-ni-tik / o $\text{suk } n\langle^{\circ}\rangle$ mula sa Arabikong sistema ng pagsulat tulad ng makikita, bilang halimbawa, sa *maktûb* "nakasulat" na may $\langle^{\circ}\rangle$ sa ibabaw ng Arabikong $\langle k \rangle$.

Pag-uulit ng Diakritikong Pampatinig

Sa dokumentong notaryo ng 1625, ang pag-uulit ng kudlit ay nangangahulugan ng pag-uulit ng pantig, hal. pa-ka-tuu-u (Villamor, 1922, p.96: Documento B, linya 14).

Sa KnP, ang pag-uulit ng kudlit na kumakatawan sa dalawang patinig na parehong magkasunod sa istrukturang fonotaktiko (*structure phonotactique*) ($C_1\langle^{\circ}\rangle-C_2\langle^{\circ}\rangle$) o C_2 ay pinupunuan ng ponemong zero na isinusulat sa pamamagitan ng mahinang oklusibong glottal (*occlusive glottale faible*): ($C\langle^{\circ}\rangle-? \langle^{\circ}\rangle$), hal. *poóng* ay sinulat bilang puu-ŋ (43) sa halip na pu / pu /; ang *loób* ay sinulat bilang luu-b (61) sa halip na lu / lu /; ang *bawiin* ay sinusulat bilang ba-wii-n (66) sa halip na ba-wi / ba-wi /.

Calques ng mga Daglat

Sa manuskritong Ayer 1748 sa aklatang Newberry ng Chicago, na isang maliit na kompilyong binuo noong 1809 ng mga akta mula sa ika-17 dantaon, gumamit ang tagakopya ng mga daglat na wala sa mga tekstong mas nauna, at naging napakalaganap pagkaraang naniwala ang maraming Tagalog na ito ang tanging paraan ng pagsusulat ng mga particle na ito. Ang una ay ang $\langle n\check{g} \rangle \langle ng \rangle$ para sa *nang* [nɔŋ] at ang ikalawa $\langle mga \rangle \langle mga \rangle$ para sa *manga* [ma'ŋa] "(pangmarkang pangmaramihan ng mga pangngalang pambalana)", hal. Sampón ng mga nagíng alcaldes mayores [sam 'pɔn nɔŋ ma'ŋa na'gij ʔal 'kal des ma' jo res] (Potet, 2012d, p. 87). Sa KnP, sinulat ng awtor ang pa para tularan ang daglat *nang*, hal. sinulat niya ang, "sa titik nang dayuhan" bilang pa na (41) sa halip na pa na .

Taliwas nito, hindi niya kinopya ang daglat na *mga* at sinulat nang buo ang particle, hal. "Nang mangá kautusán" at sinulat ito bilang, pa mangá (55).

Mga Pagkakamali

Kung tatanggapin ang mga kumbensiyong ito, makikita na ang awtor ng teksto ng mga kawayang Tagalog ng Paris ay nag-iwan ng ilang mga pagkakamali na hindi maaaring maiwasto sa karamihan ng kaso. Naririto ang ilan. (Tingnan ang Talahanayan 3.)

Talahanayan 3
Mga mungkahing pagwawasto

	erratum	corrigendum	mot	sens
14	𑄆𑄇𑄃𑄇	𑄆𑄇𑄃𑄇	láhiṅ	race-𑄆
22	𑄆𑄇𑄃𑄇	𑄆𑄇𑄃𑄇	mapasa-	préfixe verbal
25	𑄆𑄇𑄃𑄇	𑄆𑄇𑄃𑄇	alípiṅ	esclave-𑄆
51	𑄆𑄇𑄃𑄇	𑄆𑄇𑄃𑄇	sa lahát	à tous
54	𑄆𑄇𑄃𑄇	𑄆𑄇𑄃𑄇	ári	propriété
68	𑄆𑄇𑄃𑄇	𑄆𑄇𑄃𑄇	*lakán	(noblesse)

MGA SANGGUNIAN

- Almario, V.S. (1993). *Panitikan ng Rebolusyong 1896*. Lungsod ng Maynila: Sentrong Pangkultura ng Pilipinas.
- Borinaga, R. (2011). *Romancing the Ticao Stones: Preliminary transcription, decipherment, translation, and some notes*. Di-nilathalang papel na binasa sa “1st Philippine Conference on the ‘Baybayin’ Stones of Ticao, Masbate.” Inilunsad sa Ticao, Masbate, Agosto 5-6, 2011.
- Comandante, B. (2011). *Baybayin dance: Script forms through time*. Di-nilathalang papel na binasa sa “1st Philippine Conference on the ‘Baybayin’ Stones of Ticao, Masbate.” Inilunsad sa Ticao, Masbate, Agosto 5-6, 2011.
- Conklin, H. (1948). Ulat hinggil sa Kawayan ng Paris na walang pamagat at hindi inilathala. Mula sa koleksyon ng Musée de l’Homme, Paris.
- de Castro, P. A. (1776). *Ortografía y reglas de la lengua tagalog acomodadas a sus propios caracteres*. Madrid: Librería General de Victoriano Suárez.
- Favre, P. (1875). *Dictionnaire Malais Français*. (Tomo 2). Vienna: Imprimerie Impériale et Royale.
- Francisco, J. (1973). Philippine palaeography. *Philippine Journal of Linguistics*, Special Monograph Issue 3.
- Francisco, L. (2012). *Maître Tace (« Amá » Père) roman social Philippin* (J.-P. Potet, Trans.). Raleigh, NC: Lulu.com.
- Gavino, M. P. (2012). *Baybayin Atbp*. Blg. 1. Quezon City: WWCEA Graphic Services.
- Gemelli Careri, G.F. (1699/1769). Giro del mundo. Nasa L.F. Dubois de Saint-Gelais (Trans.), *Voyage autour du monde*. (Tomo 5). Paris: Ganeau.

- Guillermo, R. & Paluga, M. (2011a). Barang king banga: A Visayan language reading of the Calatagan Pot Inscription (CPI). *Journal of Southeast Asian Studies*, 42, 121-159.
- Guillermo, R. & Paluga, M. (2011b). Barang king banga: Isang eksperimental na pagbasang Bisaya sa inskripsyon sa Banga ng Calatagan. *Social Science Diliman*, 5(1 & 2), 26-82.
- Guillermo, R. (2012). Ang proseso ng transkripsiyon ng mga inskripsiyon sa mga Bato ng Ticao. *Social Science Diliman*, 8(1), 1-30.
- Jacquet, E. (1831, Hulyo-Disyembre). Notice sur l'alphabet Yloc ou Ylog. *Le Nouveau Journal Asiatique*, 3-30.
- Kozok, U. (2009). *Surat Batak: Sejarah Perkembangan Tulisan Batak, berikut Pedoman Menulis Aksara Batak dan Cap Si Singamangaraja XII*. Jakarta: Gramedia.
- Laktaw, P.S. (1914). *Diccionario Tagalog-Hispano*. Manila: Bernal-Echague.
- Marcilla y Martin, C. (1895). *Estudio de los antiguos alfabetos filipinos*. Malabon: Tipo-Litografía del Asilo de Huérfanos.
- Monier-Williams, M. (1899). *Sanskrit-English dictionary*. London: Clarendon.
- Oropilla, Q. (2008). *Deciphered secrets: The Calatagan Pot ancient inscriptions*. Quezon City: n.p.
- Pardo de Tavera, T.H. (1884). *Contribución para el estudio de los antiguos alfabetos Filipinos*. Lausanne: Jaunin Frères.
- Postma, A. (1992). The Laguna Copper-Plate Inscription: Text and commentary. *Philippine Studies*, 40(2), 183-203.
- Potet, J.-P. G. (1983). *Morphologie du Philippin*. Di-nilathalang disertasyong pang-doktorado, École des Hautes Études en Sciences Sociales, Paris.
- Potet, J.-P. G. (2012a). *Arabic & Persian loanwords in Tagalog*. Raleigh, NC: Lulu.com.
- Potet, J.-P. G. (2012b). *Baybayin, l'Alphabet Syllabique des Tagals*. Raleigh, NC: Lulu.com.
- Potet, J.-P. G. (2012c). *Numbers & units in old Tagalog*. Raleigh, NC: Lulu.com.
- Potet, J.-P. G. (2012d). *Seventeenth-century events at Lilíw*. Raleigh, NC: Lulu.com.
- San Buenaventura, P. de. (1613). *Vocabulario de la lengua Tagala*. Pila, Pilipinas.
- Tolentino, G.E. (1937). *Ang wika at baybaying Tagalog*. Manila: w.p.
- Totanes, V.R. (2008). What was the first book printed in the Philippines? *Journal of Philippine Librarianship*, 28(1), 21-31.
- Villamor, I. (1922). *La antigua escritura filipina*. Manila: Tip. Pontificia del Colegio de Sto. Tomás.

Si Jean-Paul G. Potet (1939-) ay nakatanggap ng MA (1969) mula sa Unibersidad ng Lille at ng PhD (1983) sa linggwistika mula sa École des Hautes Études en Sciences Sociales (EHESS), Paris. Ang kanyang kasalukuyang mga pananaliksik ay pangunahing nakatuon sa Tagalog.

Si **Ramon Guillermo** <bomen.guillermo@gmail.com> ay Katuwang na Propesor sa Departamento ng Filipino at Panitikan ng Pilipinas, Kolehiyo ng Arte at Literatura sa Unibersidad ng Pilipinas Diliman. Maliban sa kanyang matagal nang interes sa Araling Surat ay gumagawa rin siya ng mga pananaliksik hinggil sa indihenisasyon sa agham panlipunan, mga kilusang radikal ng Pilipinas, kasaysayan ng diskursong pampulitika sa Pilipinas, Rizal, Araling Salin at Araling Timog-Silangang Asya (Indonesia at Malaysia).